

Eén van de vrouwen in het leven van "Kamiel": Marthe Huysmans-Espagne op een meeting uit solidariteit met de Spaanse Republiek, augustus 1938

BIJDRAGE

Vrouwen tussen de titanen

Denise De Weerd, historica, lid van de Raad van Beheer AMSAB

"Al zijn de vrouwen numeriek in de minderheid, hun rol is zeker niet onbelangrijk" zo waardeert Wim Geldolf de rol die enkele vrouwen hebben gespeeld in de pogingen de oorlog te doen ophouden tussen de jaren 1915 en 1917.

Het boek "Stockholm 1917: Camille Huysmans in de schaduw van de titanen" handelt over de periode waarin Camille Huysmans als secretaris van het ISB (Internationaal Socialistisch Bureau van de Tweede Internationale) gepoogd heeft de socialistische internationale beweging op te krikken na de slag die zij door de moord op vredesapostel Jean Jaurès en het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog te verduren kreeg.

Camille Huysmans wilde in 1917 een conferentie over de vrede bijeen krijgen. Hij werd daarin niet in het minst gedwarsboomd door vertegenwoordigers van revolutionaire strekkingen in het socialisme, die al vanaf 1915 in het Zwitserse dorpje Zimmerwald waren bijeengekomen om zich te bezinnen over minder vreedzame strategieën, onder meer over het gebruik van revolutionair geweld, om de oorlog te beëindigen.

Aan de hand van een uitgebreid en minutieus onderzoek in allerlei bronnen - geschriften van tijdgenoten, brieven, verslagen, archiefmateriaal - heeft Wim Geldolf een bijna dagelijks verslag kunnen reconstrueren van Camilles moeizame pogingen, gesprekken, verplaatsingen en relaties om de top van de internationale socialistische wereld bijeen te krijgen in Stockholm.

Daarbij heeft Geldolf zich nu eens niet traditioneel beperkt tot het verhaal van Camille Huysmans' betrekkingen met een van de bekendste vrouwelijke revolutionairen, Rosa Luxemburg. Hij heeft tussen de titanen vrouwen laten figureren, die hij elk met een specifieke typering voorstelt bij de aanvang van zijn verhaal: "Inessa Armand, geheim wapen van Lenin; Rosa Luxemburg, met meer sympathie voor Camille Huysmans dan vermoed; Angelica Balabanov, Zimmerwald-zelote, Alexandra Kollontai naar de bolsjewiki overgekomen; Käthe Duncker of Zimmerwald in de alternatieve Stockholmconferentie; Nina Bang, de Deense vrouw in het eigenlijke Stockholmcomité".

De kaft van het boek illustreert uitstekend de positie van Huysmans en van de vrouwen, in heel het verhaal. Hij wandelt op zijn bekende manier met de handen op de rug, een gleufhoed op, in overjas en zijn leeftijd verradend door het hemd met de stijve, hoge col, een soort radiatiegolfjes uitzendend naar een randmontage van pasfotootjes der titanen. Onder dertien mannelijke politieke zwaargewichten zijn twee vrouwen afgebeeld: Alexandra Kollontai en Rosa Luxemburg, felle vertegenwoordigsters van het revolutionair socialisme.

De vrouwen die Camille op zijn pad naar Stockholm ontmoette en die Wim Geldolf een rol laat spelen, behoorden voor het merendeel tot wat men Camilles tegenstreefsters zou kunnen noemen, of die hij tenminste had leren kennen in het kader van het ISB en de conferenties van de Internationale.

De vriendin van Lenin, de mooie **Inessa Armand** moet Camille Huysmans vooral voor het uitbreken van de oorlog ontmoet hebben. Eén week voor de fatale losbranding verving zij Lenin op een conferentie van het ISB, dat speciaal bijeengeroepen was om klaarheid te scheppen in het verwarde kluwen van de Russische sociaal-democratische groepen. Het "geheime wapen van Lenin" moest er een door hem opgestelde tekst verdedigen, waarvan Lenin bij voorbaat wist dat

hij het niet zou halen. Een doetje was Inessa niet. Lenin had haar in totaal vijf smeekbrieven moeten schrijven vooraleer zij erin toestemde in zijn plaats te gaan. Zij bracht wel trouw verslag uit over het verloop, want nog tijdens de bijeenkomst ontving zij twee brieven van Lenin waarin hij bezorgd vroeg of zij niet te vermoeid was en niet te razend omdat hij haar het klusje had laten klaren.

Met "de Zimmerwald-zelote", de Italiaans-Russische **Angelica Balabanov** was Camille veel beter bekend. De uit Rusland afkomstige jonge vrouw had in Brussel les gekregen van Huysmans aan de alternatieve "Université nouvelle". Zij beheerste een aantal talen en had zo haar sporen verdiend als vertaalster bij het ISB. Zij was een harde werkster, die Huysmans erg ontgoocheld had toen zij naar de "verkeerde" groep overging.

Balabanov werd de spilfiguur in het executief van het ISK (Internationaal Socialistisch Komitee) samen met de Zimmerwalders Trotski, Zinovjev en Riazanov. Zij had het protocol van de eerste anti-oorlogse Zimmerwaldconferentie in september 1915 opgesteld samen met de Nederlandse Henriette Roland-Holst. De linkse strekking onder de Zimmerwalders, het bolsjevistische blok van Lenin, wilde een einde stellen aan de oorlog door het uitlokken van een burgeroorlog. Zij wilde de Tweede Internationale afschaffen en een eigen Derde Internationale in de plaats oprichten, met een duidelijke communistische inslag. Angelica Balabanov behoorde tot het "centrum" van de Zimmerwalders. Zij was aanwezig op alle vergaderingen en bij alle officieuze ontmoetingen. De tweede Zimmerwaldconferentie had plaats in het Zwitserse Kienthal, eind april 1916. Balabanov schreef in haar memoires dat zij, alhoewel zij achtenveertig uur aan één stuk doorgevoerd had, voorstelde de bijeenkomst te rekken tot zonsopgang van de dag van 1 mei: "je proposai d'attendre que le soleil se levât sur la journée internationale du travail - symbole de l'unité de la classe ouvrière". (Ma vie de rebelle. Balland, 1983, p. 152).

Die eenheid was ver zoek aan het raken tussen de Zimmerwalders van het "centrum" en bolsjevis-ten over het voorstel om deel te nemen aan de Stockholmconferentie. Om tot een oplossing te komen tussen de voorstanders van deelname, bij wie Angelica zich schaarde en de meerderheid die Stockholm wilde boycotten, stelde zij samen met Grimm voor een derde Zimmerwaldconferentie in te richten, die dan ook plaats had uitgerekend een week vóór de Conferentie van Stockholm gepland was. Eigenaardig genoeg en spijtig voor ons, vernemen wij hierover niets bij Balabanov. Huysmans wordt niet één keer vermeld; zij stapt over het Stockholm-gebeuren heen en vermeldt alleen dat zij van Stockholm naar Rusland vertrok, waar zij gedurende viereneenhalf jaar in Petrograd bleef en weinig te spreken was over Lenin en de bolsjevistische terreur. Dit zijn wel bedenkingen achteraf, want zij runde er het secretariaat van de Derde Internationale. Vanaf 1918 was zij commissaris van buitenlandse zaken van de communistische partij. Na een teleurstelling over de fascistische wending van haar vroegere Italiaanse partijgenoot Benito Mussolini, vestigde zij zich in Parijs. Uiteindelijk kwam zij terug in Italië waar zij tot de socialistische partij van Saragat ging behoren.

Wim Geldolf heeft uitgepluisd dat zij Camille in 1961 - toen zij allebei al een behoorlijke leeftijd hadden bereikt - ontmoette op het congres van de Internationale in Rome en dat zij in 1964 samen aanwezig waren in het Jaurès-museum in Castres.

Alexandra Kollontai "naar de bolsjewiki overgekomen mensjewieke, feministe, volkscommissaris en diplomaat" moet Camille Huysmans vooral vóór de Eerste Wereldoorlog ontmoet hebben. Zij staat in het boek afgebeeld op een groepsfoto van de deelnemers aan de Kopenhagenconferentie van de Tweede Internationale in 1910. Het is duidelijk een ereplaats, die zij deelt met een tweede vrouw die zij, vóór een man die tussen hen in staat, de hand reikt. De Russische generaalsdochter had met haar familie gebroken

Groepsfoto met slechts één dame : Rosa Luxemburg op het congres van de Tweede Internationale, Stuttgart, 1907 (foto Friedrich Ebert-Stiftung, Bonn)

en zich consequent ingezet voor de eigen strijd van de vrouwen binnen het socialisme. Zij had het Vrouwensecretariaat van het Komintern georganiseerd. Zij is tot op vandaag nog bekend als verdedigster van de seksuele vrijheid van de vrouw en door haar geschriften over de "vrije liefde".

Wim Geldolf belicht aan de hand van Lenins briefwisseling hoe Kollontai revolutionaire teksten door hem geschreven overbracht van Bern naar Rusland om ze te publiceren in de Pravda. Geldolf heeft kunnen achterhalen dat zij, evenmin als de andere bolsjevistische leiders, veel respect had voor Huysmans' streven. Afgaand op praatjes en verdachtmakingen aanzag zij hem als een Duits agent van de geallieerden en een "betreurenswaardige, laag gevallen sociaal-patriot".

Als enige vrouw in de nieuwe regering van Lenin kreeg zij de post van volkscommissaris (minister van Sociale Zaken). Zij kon in die korte periode een aantal voortvarende socialistische feministische eisen verwezenlijken: regelingen voor zwangerschapsverlof, en echtscheiding en legalisering van abortus. Zij propageerde een "kameraadschappelijke" liefde zonder huwelijk, seksuele vrijheid en gemeenschappelijke socialistische opvoeding van de kinderen. Haar opvattingen werden door haar mannelijke partijgenoten te radicaal gevonden.

Het "lastig vrouwmens" werd door Lenin naar het buitenland uitgezonden. In 1923 werd zij gezant

in Noorwegen, waar zij voordien al voor het bolsjevisme had geageerd. Later werd zij naar Mexico gestuurd en op latere leeftijd werd zij ambassadrice in Zweden.

Met Rosa Luxemburg heeft Camille meer contact gehad dan met de vorige revolutionaire vrouwen. In dit geval wordt het nog duidelijker dat Lenin poogde vrouwen te overhalen om zijn standpunten te verdedigen in het ISB. Waar hij er aanvankelijk ook bij Rosa Luxemburg in slaagde, verslechterden hun relaties naar aanleiding van de Poolse vertegenwoordiging op het congres van de Internationale in Bazel. Lenin verdacht Camille Huysmans ervan Rosa Luxemburg naar zijn kant te hebben overgehaald.

Rosa was geboren in hetzelfde jaar van Huysmans, 1871. In haar gymnasiumtijd in Warschau werd zij heimelijk lid van de socialistische partij "Proletariat". Om aan een arrestatie te ontsnappen - een avontuurlijk verhaal - vluchtte zij naar Zwitserland, waar zij in 1897 promoveerde tot doctor in de economie. In 1905 was zij in Warschau actief in de Russische revolutie en werd aangehouden. Zij was fel gekeerd tegen de revisionistische stromingen in de sociaal-democratie. Rosa Luxemburg kwam in contact met Huysmans in het ISB, waar zij de Poolse socialistische vertegenwoordigde. Hun relatie verliep niet bepaald schitterend, wat volgens Wim Geldolf niet zo zeer te

wijten was aan hun uiteenlopende politieke standpunten, als wel aan een gebrek aan discretie van Rosa met betrekking tot de besprekingen in het ISB.

Zij zagen elkaar voor het laatst in de namiddag en de avond na de laatste zitting van het ISB vóór het uitbreken van de oorlog, toen een echte toenadering tussen hen ontstond. Rosa beschreef die dag in één van haar bijna literaire brieven uit de gevangenis aan haar intieme vriend Hans Diefenbach. De Stockholmconferentie had de herinnering naar boven doen komen aan "die grote jongen met de donkere lokken" die nu nota bene de voornaamste figuur was geworden op de conferentie van Stockholm. Uit de toon van de brief is af te leiden dat Camille zich die namiddag van zijn charmantste kant had getoond door haar te helpen met tickets en bagage voor de trein naar Duits land. Zij werd uitgenodigd om bij hem thuis te souperen, waar hij in bijzijn van Ansele lieder en van Duitse componisten zong. Ineens was zij over haar ergernis over zijn pertinent gezicht heen en voelde zij een gloeiende vriendschap ontstaan. Nadat Camille haar naar de trein begeleid had, zond zij hem vanuit het station in Luxemburg al een prentbriefkaart om te vragen of hij wel zeker op de geplande bijeenkomst van het ISB in Parijs zou zijn.

De oorlog heeft dit verhinderd. Rosa Luxemburg werd wegens anti-oorlogsuitlatingen gearresteerd en verbleef met tussenpozen voortdurend in Duitse gevangenis. Van daaruit organiseerde zij in 1916 met Karl Liebknecht en Clara Zetkin de radicale Spartakusbond. Camille van zijn kant was ervan overtuigd dat zij wel bereid zou zijn om hem te steunen in Stockholm en een bemiddelende positie zou innemen. Daarom poogde hij herhaaldelijk haar uit de gevangenis te krijgen, wat niet lukte.

Vlak na de Spartakusopstand in het ontredderde Duitsland werd zij in 1919 gearresteerd en door de autoriteiten samen met Karl Liebknecht vermoord.

Eén van de belangrijkste vrouwen van de "goede kant" was **Nina Bang**, "de Deense vrouw in het eigenlijke Stockholmcomité". Deze historica was één der belangrijkste figuren van de Deense sociaal-democratie. Zij was lid van het executief van de partij en verving waar nodig partijleider Stauning in het Stockholmcomité. Zij was aanwezig op de eerste naoorlogse poging tot herstel van de Socialistische Internationale in februari 1919. Zij was in 1918 verkozen tot lid van de Deense Rikstag (Parlement) en bracht het tijdens de kortstondige regering van de sociaal-democraten in 1924 tot minister van Onderwijs. Nina werd daardoor de eerste vrouwelijke minister in de wereld buiten de Sovjet-Unie.

Ik had haar graag op de kaft afgebeeld gezien, evenals **Anna Lindhagen**, een der bezielende figuren van het speciaal internationaal vredescongres van de Socialistische Vrouwen in Bern 1915. De Zweedse socialistische vrouwen hielden tijdens de oorlog regelmatig contact met Duitse en Scandinavische vrouwen, onder meer met de stichtster van internationale socialistische vrouwenconferenties, Clara Zetkin. De groep plande een eigen congres in Stockholm, dat zich echter beperkte tot een onofficiële ontmoeting tussen de op de ISK-conferentie aanwezige vrouwen, waar ook Angelica Balabanov bij was. Er werden toch belangrijke punten besproken, zoals gelijk werk voor gelijk loon en de sociale wetgeving voor vrouwen en kinderen.

Anna Lindhagen stapte naast Camille Huysmans op in de Eerste-mei-optocht in Stockholm. Zij publiceerde later een lucide verslag van de conferentie in het blad van de Zweedse sociaal-democraten.

Het wordt tijd om even om te zien naar de rol van de vrouwen in Huysmans' onmiddellijke omgeving tijdens de Eerste Wereldoorlog. **Marthe Huysmans-Espagne** was, zoals het goede echtgenotes van politici betaamt, in het begin van de oorlog in Brussel betrokken bij steun aan vluchtelingen.

Van "Zimmerwald-zelote" tot éminence grise van de Italiaanse sociaal-democratische Saragat-strekking: Angelica Balabanov op een internationaal sociaal-democratisch vrouwencongres, oktober 1961

Zij heeft het samen met haar kinderen bijzonder moeilijk gehad in de Stockholmperiode. Er waren heel wat gespannen verwachtingen of het gezin wel of niet naar Zweden zou vertrekken en toen zij klaarstonden om de overtocht per boot van Nederland naar Zweden aan te vangen werd die voor weken uitgesteld. Het lukte in december 1917, maar dan moest Camille vlug naar Engeland van waaruit hij zijn vrouw voorbereidde op het feit dat hij nog niet onmiddellijk zou terugkomen. Er lag een reis naar de Verenigde Staten in het verschiet. In maart 1918 was hij nog steeds niet afgevaren, waarop het gezin naar Londen overkwam. Camille vroeg zijn vrouw "de prendre patience". In totaal verhuisde het gezin van Brussel naar Den Haag, naar Stockholm en naar Londen, onder nooit te schitterende verblijfsomstandigheden.

Met zijn oudste dochter **Sara (Huysmans)**, die bij het uitbreken van de wereldoorlog zeventien was, kon Camille het goed vinden. In Nederland vertaalde zij zijn in het Nederlands gestelde teksten in het Frans en zag ook zijn Franse teksten na. Zij en haar zusje Marthe trokken mee op met een vriend van vader, die gezellige bijeenkomsten in-

richtte voor de Belgische geïnterneerden in de Nederlandse vluchtelingenkampen. Sara speelde piano en Marthe zong vaderlandslievende liederen.

In Stockholm, toen het gezin nauwelijks rondkwam van met de financiële steun van de Zweedse socialistische partij, leverde Sara vertaalwerk en mevrouw Huysmans en Marthe probeerden wat bij te verdienen met het geven van Franse les en wat administratief werk. Soms moest mevrouw Huysmans wat geld lenen bij de werkvrouw.

Het zijn dergelijke en andere soms moeizaam opgedolven details en anekdoten, die het lezen van Wim Geldolfs boek zo boeiend maken. Doorheen het verhaal van politieke tegenstellingen en tegenwerkingen, moeilijk tot stand gebrachte ontmoetingen, drukke buitenlandse onderhandelingen, ontgoochelingen en verwachtingen krijgen de "titanen" een gestalte van vlees en bloed, met menselijke trekjes, in hun strijd voor het behoud van het internationaal socialisme.